

ФІНАНСОВА САМОСТІЙНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування є однією з ключових основ демократичної держави. Однак його реальне функціонування неможливе без достатніх ресурсів і свободи їх використання. Саме тому питання фінансової самостійності територіальних громад має принципово важливе значення.

Після початку реформи децентралізації в Україні у 2014 році ця тема стала практичною реальністю для тисяч громад по всій країні. Одні з них змогли скористатися новими можливостями й суттєво наростити власні доходи, інші - досі відчують брак ресурсів навіть для виконання базових функцій. У зв'язку з цим проблема забезпечення фінансової самостійності громад залишається актуальною та потребує подальшого дослідження.

Правові засади фінансової самостійності територіальних громад насамперед закріплені у Конституції України. Зокрема, стаття 140 визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Однак реальне здійснення цього права неможливе без належного фінансового забезпечення. Саме тому стаття 142 Конституції встановлює, що матеріальною і фінансовою основою місцевого самоврядування є доходи місцевих бюджетів, майно та природні ресурси, що перебувають у власності громад.

Тобто держава не лише визнає право громад на власні фінансові ресурси, а й конституційно гарантує підтримку місцевого самоврядування. Ці положення конкретизуються в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні». А саме, стаття 61 гарантує органам місцевого самоврядування право самостійно складати та виконувати місцеві бюджети, а стаття 62 передбачає участь держави у формуванні їх доходів. Таким чином, на рівні

закону українська модель поєднує фінансову автономію громад і державну підтримку.

Важливе значення для формування принципів фінансової самостійності місцевого самоврядування має також Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Україною у 1997 році. Відповідно до статті 9 Хартії органи місцевого самоврядування повинні мати достатні власні фінансові ресурси, якими вони можуть вільно розпоряджатися в межах своїх повноважень. Це свідчить про те, що фінансова автономія громад є одним із базових європейських стандартів демократичного врядування.

У науковій літературі фінансову самостійність територіальних громад розглядають не лише як наявність коштів у місцевому бюджеті. Її сутність полягає в поєднанні двох складових: по-перше, достатнього обсягу власних фінансових надходжень; по-друге, реальної можливості самостійно визначати напрями їх використання. Фінансово самодостатньою вважається громада, яка «володіє достатніми фінансовими ресурсами, якими органи місцевого самоврядування мають змогу розпоряджатися самостійно на власний розсуд задля виконання своїх функцій і завдань, надання населенню високоякісних суспільних послуг». При цьому обидві складові є однаково важливими: громада з великим бюджетом, але жорстко обмежена державними інструкціями у витратах, так само залежна, як і та, що просто не має коштів. Тому фінансова самостійність - це про баланс між ресурсами та свободою їх використання.

Важливим є те, що об'єднані громади отримали право самостійно розпоряджатися земельними ресурсами, розширили перелік місцевих податків і зборів, а також перейшли на прямі міжбюджетні відносини з державним бюджетом. У результаті окремі громади змогли активніше реалізовувати інфраструктурні та соціальні проєкти, фінансувати будівництво доріг, розвиток освітніх і медичних закладів. Це свідчить про результативність реформи: там, де громади використали надані повноваження, результати помітні вже зараз.

Основу власних доходів місцевих бюджетів становлять податок на доходи фізичних осіб, плата за землю, єдиний податок та місцеві збори. Саме стабільність цих надходжень значною мірою визначає фінансову спроможність територіальних громад.

Варто також звернути увагу на те, яким чином воєнний стан вплинув на фінансову спроможність громад. З одного боку, частина громад зазнала значних втрат через руйнування інфраструктури, вимушене переселення мешканців і скорочення місцевої економічної активності. З іншого - у багатьох громадах, які приймали внутрішньо переміщених осіб, зросло навантаження на соціальну сферу і видаткову частину бюджету. У цих умовах особливо гостро постала проблема взаємовідносин між державним і місцевим бюджетом: збереження фінансової стабільності громад потребує взаємодії органів місцевого самоврядування з державою. Разом із тим саме в умовах кризи виявились і сильні сторони реформи - ті громади, що встигли сформувати міцну власну фінансову базу, виявились значно стійкішими до зовнішніх потрясінь.

Однак реформа ще не завершена, і певні виклики залишаються. Однією з головних проблем є нерівномірність економічного розвитку територій. Рівень доходів місцевих бюджетів значною мірою залежить від економічного потенціалу громади, наявності підприємств, робочих місць та інвестицій, тому фінансові можливості громад істотно різняться. Крім того, нерідко виникає невідповідність між обсягом завдань, покладених державою на органи місцевого самоврядування, і коштами, що реально передаються для їх виконання.

Важливим чинником залишається ефективність місцевого управління. Навіть за наявності достатніх ресурсів результативність їх використання залежить від професійності органів місцевого самоврядування, їхньої здатності здійснювати стратегічне планування, забезпечувати прозорість бюджетного процесу та відповідально ухвалювати управлінські рішення.

Подальше зміцнення фінансової самостійності громад потребує руху одразу в кількох напрямках. Насамперед необхідно забезпечити відповідність між обсягом повноважень громад і фінансовими ресурсами, що передаються для їх реалізації. Важливим є також розширення джерел доходів, які громада отримує з власної території і якими розпоряджається самостійно.

Водночас не менш значущим залишається розвиток інституційної спроможності самих органів місцевого самоврядування, зокрема підвищення ефективності управління та залучення мешканців до вирішення питань місцевого значення. Саме реалізація цих заходів сприятиме зміцненню фінансової самостійності громад.

Таким чином, фінансова самостійність є не додатковою ознакою, а ключовою умовою місцевого самоврядування, оскільки забезпечує здатність громад самостійно реалізовувати свої повноваження та забезпечувати розвиток територій. Конституція і чинне законодавство формують необхідні правові засади для забезпечення фінансової автономії громад, а реформа децентралізації стала важливим кроком до її практичної реалізації.

Досвід останніх років свідчить про те, що громади, які ефективно використовують надані повноваження та ресурси, здатні забезпечувати соціально-економічний розвиток і підвищувати якість життя населення. Водночас подальше зміцнення фінансової самостійності залежить від послідовності державної політики, удосконалення механізмів бюджетного забезпечення та готовності самих громад до відповідального й ефективного управління.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз місцевих бюджетів за січень-квітень 2024 року. Децентралізація. 2024. URL: <https://decentralization.ua/news/18256> (дата звернення: 25.05.2026).

2. Джегур Г. В. Фінансова спроможність громад: особливості в умовах сучасних викликів. *Публічне урядування*. 2024. № 3(40). С. 58-71. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-3\(40\)-8](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2024-3(40)-8).
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р., ратифікована Законом України від 15 липня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036
4. Кириленко О. Фінансова самодостатність територіальних громад: сутність та умови забезпечення. *Світ фінансів*. 2023. № 4(73). С. 68-80. URL: <https://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/1559>
5. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
6. Міністерство фінансів України. За 2023 рік до загального фонду місцевих бюджетів надійшло 441,9 млрд гривень : пресреліз від 08.01.2024. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-za-2023-rik-do-zahalnoho-fondu-mistsevykh-biudzhetiv-nadiishlo-4419-mlrd-hryven>
7. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>
8. Чудик Н.О. Історія статутів територіальних громад. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Випуск 22, том 1. С. 122-124
9. Чудик Н.О., Мудрак Р.М. Імплементация принципів Європейської хартії місцевого самоврядування у вітчизняну систему місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2013. Випуск 23, том 1. С. 148-151